

Kasseli Biblia (1704/1804)

A hasonmás kiadás felelős szerkesztője Ötvös László, felelős kiadója Kovács Béla Lóránt, kísérő tanulmányok: Kustár Zoltán, Ötvös László, Debrecen, 2017. (Nemzetközi Theológiai Könyv, 88)

Károlyi (Károli) Gáspár Vizsolyi Bibliája (1590), az első teljes, magyar nyelvű bibliafordításunk; nemcsak egyházi, hanem nemzeti kincs is. Mérföldkő a magyar anyanyelvű keresztyének számára mint hitü(n)k zsinórmértéke, de vitathatatlanul kiemelkedő jelentőségű a nemzeti nyelv és irodalmi stílus fejlődése szempontjából is. E fordítás mégsem pusztán irodalmi vagy egyházi emlék, hanem a magyar protestáns egyházak által ma is használatban lévő, eleven szentírási szöveg. Mindehhez nagyban hozzájárult, hogy a Károlyi-biblia kisebb-nagyobb revíziók mentén számos kiadást megért. Szenci Molnár Albert – aki már az első kiadásnál segédkezett a kézirat nyomdába szállításában – több alkalommal is átnézte, javította a szöveget és rendezte sajtó alá Károlyi Gáspár fordítását, így az ő nevéhez fűződnek az első revíziók: a Hanauai Biblia (1608) és az Oppenheimeri Biblia (1612). Az ő nyomdokain járva aztán egymást követték az újabb kiadások, ezek sorában található az 1704-ben nyomtatott, majd 1804-ben újra kiadott ún. Kasseli Bibliát, amely 2017-ben, a reformáció kezdetének 500. és a Debreceni Alkotmányozó Zsinat 450. évfordulóján hasonmás formában jelent meg.

A faksimile kiadás felelős szerkesztője Ötvös László nyugalmazott református lelkész, egyháztörténész, bibliagyűjtő, akinek neve több történelmi jelentőségű magyar bibliahasonmás kiadásával összefonódik. A Glaube in der 2. Welt Intézet *Nemzetközi Theológiai Könyv* című sorozata-

tában ő jelentette meg újra a Hanauai Bibliát (1608; 1998), Komáromi Csipkés György bibliáját (1685–1718; 2000), az Oppenheimeri Bibliát (1612; 2002), Méliusz Juhász Péter fordítását Jób könyvéből (1656; 2008), valamint Sámuel és a Királyok könyvéből (1565; 2010), a könyvsorozat 88. köteteként pedig legutóbb a Kasseli Bibliát. A hasonmás kiadásból 500 példány készült, lapjai jól olvashatók, kötése igényes.

Az impresszumban kasselinek nevezett Károlyi-fordítás valójában (a lutheránus) Nürnbergben látott napvilágot 1704-ben. Egy évszázaddal később, 1804-ben ismét sajtó alá került Pozsonyban (és Pesten). Ekkor – az 1704-es mintához hasonlóan – családi használatra alkalmas, valamint a gyengébben látók számára is jól olvasható méretben, negyedret (4e) formátumban jelent meg újra: *Szent Biblia, az-az: Istennek Ó, és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítatott Károlyi Gáspár által. És mostan nyóltzadszor e' nagyobb formában vitet-tetvén a' Frantziai nótákra rendelt 'Sóltár Könyvvel egygyütt ki-botsáttatott a' Kasseli 1704-dik esztendőben nyomtatott példa szerént.*

Füskúti Landerer Mihály nyomdász és könyvkereskedő egykori, 1804. böjt második havának (március) első napján kelt kiadói előszava szerint tartalmi pontosítások, versközi citációk és helyesírási újítások terén jelent előrelépést a – kiadó akkori ismerete szerinti – nyolcadik kiadás. A Kasseli Biblia oszlopos címlapját az 1804-es pozsonyi nyomtatás is megőrizte, ez-

zel újra felidézve a 17–18. század régi címlapformáit. A metszet legfelső részén héber betűkkel olvasható Isten háromszögbe foglalt ószövetségi neve, megjegyzendő azonban, hogy – szemben az 1704-es és más korábbi kiadások hasonló címlapjával – helytelenül. A faksimile kiadás a cím piros betűszínét nem adja vissza.

A pozsonyi és a kasseli (nürnbergi) *Elő-beszéd* után, a bibliai könyvek „rendje” következik, megadva, hogy az egyes könyvek összesen hány fejezetet tartalmaznak, és melyik oldalszámmal indulnak. A *Teremtésről való könyv* illusztrált lapjával következik a Károlyi-féle bibliafordítás újból átnézett és javított szövege. Mózes első könyvének címe felett a teremtés történetéről látunk ábrázolást, az Újszövetség kezdetén pedig a győzedelmes Krisztus alakja látható a négy evangélistával és attribútumaikkal. A hasonló kiadásban a metszetek már kissé kopottak, egyes részletek nehezen azonosíthatók.

A protestáns kánon kérdésének alakulásáról is képet ad a Kasseli Biblia. Az ún. ószövetségi Apokrifusokat Károlyi Gáspár a Szentírás részeként a legnagyobb természetességgel lefordítja, és a bibliai könyvek sorában a görög–latin hagyomány szerinti helyükön hozza. Az 1704/1804-es magyar biblia kiadások viszont – Szenci Molnár Albert eljárását követve (lásd pl. Hanauai Biblia, 1608) – már függetlenként hátrahelyezve, a protokanonikus ószövetségi könyvek után közlik ezeket az iratokat, jelezve, hogy olvasásra hasznos, de nem szentírási tekintélyű könyvekről van szó. Míg a héber kánon szerinti utolsó ószövetségi könyv végén „Az Ó Testamentom’ könyveinek Vége” záradék olvasható, addig a deuterokanonikus rész végén „Az Apokrifus Könyvek vége” záradék, vala-

mint egy külön tartalomjegyzék szerepel, világossá téve, hogy ezek a könyvek nem szerves részei az Ószövetségnek. „Az Ó Testamentom mellé vettett könyvek”, nevezetesen a „Tóbiás’ Könyve”, „Manasses Imádsága”, „Júdit’ Könyve”, „Báruk’ Könyve”, „Jeremiás’ Levele”; „Dániel prófétához adatott tóldalék(ok)”, „Esdrás apokrifus könyve(i)”, „Ester’ Könyvéhez adatott tóldalék”, „Makabéusok’ könyve(i)”, „Böltesség’ Könyve”, „Jésus Sirák’ Könyve” a későbbiekben aztán teljesen elmaradnak a protestáns biblia kiadásokból. Itt jegyezzük meg, hogy a Váradai Biblia (1661), Misztótfalusi Kis Miklós Aranyas Bibliája (1685), és Komáromi Csipkés György bibliafordítása (1685) már korábban is elhagyták ezeket az iratokat.

Az Újszövetség könyvei után önálló címlappal – hasonlóan pl. a Hanauai és Oppenheimeri Bibliákhoz – megtaláljuk a 150 zsolnárt Szenci Molnár Albert költői fordításában, a zsolnárok fölé írt rövid summával, valamint genfi dallammal. Clemens Marot és Théodore de Bèze francia zsolnárkölteményeit Szenci Molnár 1606-ban ültette át magyarra, a rendkívül népszerűvé vált zsolnárfordítás protestáns körökben, különösen a kálvini irányzatban a mai napig használatban van, amihez nyilvánvalóan azok a biblia kiadások is nagyban hozzájárultak, melyek a Psalteriummal egybekötve jelentek meg. A zsolnárokon túl szerepel néhány további istentiszteleti ének, például a Tízparancsolat, úvacSORA előtti és utáni énekek, valamint a Magnificat. Ezek zömmel zsolnárdallamokra énekelhetők, illetve Simeon éneke saját nótával rendelkezik. Praktikus szempontokat is szem előtt tart az a lista, mely alkalmak szerint csoportosítva ajánl éneklésre különböző zsolnárokat a „kegyes olvasó”-nak.

Kustár Zoltán, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora és Őszövetségi Tanszékének tanszékvezető professzora *A Szentírás és a nemzeti Biblia ügye a kezdetektől Károlyi Gáspárig* címmel írt teológiatörténeti tanulmányt a faksimile kiadásba. A tanulmány történeti íve a keresztyén kánon, vagyis „az Istennek Ő, és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás” kialakulásától indul, mely aztán a keresztyén élet és egyház normájává lett. Míg a középkori egyházban a bibliaolvasás csak kevesek privilégiuma lehetett, a humanizmus talaján kinövő reformáció mozgalma, valamint a technikai feltételeket biztosító európai könyvnyomtatás együtt lehetővé tette, hogy Európa-szerte elterjedjenek a nemzeti bibliafordítások, köztük a részleges magyar bibliák is. A teljes magyar nyelvű Szentírás megjelenését megelőző évtizedekből a humanista Újszövetség-fordítókön túl (Komjáti, Pesti Mizsér, Sylvester) a szerző joggal emeli ki Heltai Gáspár szerepét, aki a részleges bibliafordítók közül legtovább jutott, valamint Méliusz Juhász Péter hozzájárulását, aki nemcsak egyes bibliai könyvek lefordításával, hanem a Debreceni Alkotmányozó Zsinaton (1567) lefektetett hitelvekkel is sokat lendített a teljes magyar bibliafordítás ügyén. A Debreceni Zsinat dokumentumai, valamint az ekkor elfogadott Második Helvét Hitvallás elvetik a szentírási rangra emelt emberi hagyományok tekintélyét, és hitet tesznek a reformátori *sola Scriptura* elv mellett. Kustár tanulmánya az 1590-es Vizsolyi Bibliát csak röviden említi a fordítóra való hálás emlékezéssel, Károlyi Gáspár műve, s annak „kasseli” kiadása már a következő tanulmány témája.

A Kasseli Biblia történetének rövid összefoglalóját a szerkesztő, Ötvös László

jegyzi, a tanulmány magyar, német és angol nyelven is olvasható. A kiadás(ok) pontos körülményeiről csak keveset tudhatunk meg, inkább az a társadalmi helyzet és teológiai kontextus áll az írás fókuszában, ami az első és a második „Kasseli Biblia” publikálói a kiadásra ösztönözte. Fűskúti Landerer Mihállyal kapcsolatban azt emeli ki elismerően a szerző, hogy 1804-es bibliakiadásával egyszerre tartotta szem előtt a reformátori tanítást és a hívek igényeit.

Ötvös László felelős szerkesztői és szöveggondozói munkája mellett felelős kiadóként működött közre a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtár igazgatója, Kovács Béla Lóránt. Név szerinti felsorolás nélkül említjük meg csupán a kiadvány közreadásában kisebb-nagyobb részt vállalók munkáját, valamint a támogatók népes táborának anyagi hozzájárulását, akik nélkül nem ért volna célta az a szép kezdeményezés, hogy a reformáció jubileumi évében ismét nyomdába kerüljön Károlyi Gáspár nagy hatású fordításának egy jeles kiadása.

A korabeli könyvnyomtatás, olvasói igények és ortográfia mellett a reformátori örökség igen fontos elemeit is híven viszatükrözi ez a bibliakiadás. Emlékeztet a *sola Scriptura* és *tota Scriptura* elvekre, az anyanyelvű egyéni-családi bibliaolvasás és közösségi igehallgatás fontosságára, a zoltáréneklés szépségére és szükségességére otthoni és gyülekezeti környezetben. A Kasseli Biblia hasonmás kiadása értékes és hasznos forrásszöveget jelenthet irodalmár, történész, könyvtáros és teológus szakembereknek, egyúttal pedig méltó és kézzel fogható módon járult hozzá a világ protestánsainak és a magyar reformátuságnak 2017-es jubileumi ünnepléséhez.

Németh Áron